

BOTANIESE LATYN AS 'N GROEIPUNT VIR DIE TAAL

L F van Ryneveld (Universiteit van die Oranje-Vrystaat)

Inleiding

Moderne botaniese Latyn is 'n groeipunt vir die taal omdat die woordeskat daarvan gedurig uitbrei, 'n groeipunt wat vir die vertaler van nuwe taksonomiese beskrywings uitdagings bied. Moderne wetenskaplike terminologie was aan in ooreenstemming met die groei van vakkennis. Dit vereis soms dat Latynse ekwivalente vir wetenskaplike terme geskep word.¹ 'n Aantal van my eie neologismes wat in die gang van sowat vyftien jaar se vertaalwerk vir taksonome in die Departemente Plantkunde en Mikrobiologie aan die Vrystaatse Universiteit geskep is, word kortliks bespreek. Die terme kom uit my artikel getiteld "An English-Latin glossary of some new words and phrases for botany and mycology" (Van Ryneveld 1997), waarin ek 'n alfabetiese lys gee van nuwe Engelse terme met my Latynse ekwivalente daarnaas. Daardie artikel is dus bedoel vir medevertalers wat moontlik voor dieselfde probleme te staan kan kom as ek. Wat hieronder volg, is nie 'n sistematiese en wetenskaplike uiteensetting van plantkundige Latyn nie—dié is reeds beskikbaar in Stearn 1995. Ek skets net van die metodes wat ek aangewend het om nuwe woorde te skep waar die woordeboeke nie kon help nie.

Dit is nie onvanpas om botaniese Latyn as 'n onderafdeling van neo-Latyn te bestempel nie. In die pers het onlangs berigte verskyn oor die *Lexicon recentis latinitatis* wat deur die Vatikaan uitgegee word en waarvan die eerste deel—A tot L—onlangs verskyn het (Egger 1992). Daarin is Latynse woorde en uitdrukkings vir hedendaagse sake soos motorfietse en voorbladnooiens. Laasgenoemde, onder die hoof "cover girl", is 'n *puella exterioris paginae*, 'n ietwat lomp en oninspirende omskrywing. Vir "count down" staan daar *inversa computatio*. 'n Motorkar is 'n *autocinetum*, 'n Opel is 'n *autocinetum Opelianum* en 'n Volkswagen is 'n *autocinetum populare*.

Hieruit blyk dat taalontwikkeling—of woordeskatontwikkeling—nie geheel en al die spontane produk van 'n volk of taalgemeenskap is nie; baie belangrik in

¹ Ek kom later uit by die internasionale vereiste dat 'n formele beskrywing in Latyn opgestel word vir nuwe plantkundige spesies. Terme wat betrekking het op die biologiese wetenskappe word vir die doeleindes van hierdie artikel in hul alledaagse betekenis gebruik; "plant" kan dus verwys na 'n boom of na 'n swam, hoewel lg. nie wetenskaplik korrek is nie.

Graag betuig ek my dank aan prof. M J Wingfield van die Departement Mikrobiologie en Biochemie en prof. H J T Venter van die Departement Plantkunde, albei van die UOVS, vir hul belangstelling in hierdie artikel en aan die twee naamlose beoordelaars, wie se kritiek my in staat gestel het om die artikel wesentlik te verbeter.

geletterde taalgemeenskappe is die doelbewuste skepping van woorde en terme, 'n proses wat nie sonder probleme geskied nie.²

Latynse skrywers en hul probleme om Grieks te vertaal

Probleme met die oordrag van wetenskaplike opvattinge en beginsels in 'n ander taal is nie nuut vir Latyn nie. Lucretius kla reeds in die eerste boek van sy *De rerum natura* (*DRN*) dat dit nie maklik gaan om Epikoeros se wysgerige stelsel in Latyn oor te sit nie, maar hy erken dat hy self sy taak bemoeilik deur dit in epiese versmaat te probeer giet:

Nec me animi fallit Graiorum obscura reperta
difficile inlustrare Latinis versibus esse.

Dit ontgaan my ook nie dat dit moeilik is om die duistere ontdekkings van die Grieke in Latynse verse duidelik te maak nie. (*DRN* 1.136–137)

In die inleiding tot sy uitgawe van *DRN* 1 wys Brown (1984:xxviii) daarop dat die eise van die metrum Lucretius verplig het om sy woord vir die primêre deeltjies waaruit materie bestaan met ander af te wissel. Lucretius se woord vir atome is *primordia*; maar in verhoë naamvalle moet *principia* daarvoor instaan; soms gebruik hy ook *semina*. Voorts is *magnitudo* nie oral ewe bruikbaar in sy vers nie en dan moet hy woorde soos *figura*, *filum* of sy eie nuutskepping *maximitas* gebruik. Die metrum stel dus beslis bykomende eise.

Nietemin is dit nie net die metrum wat hom belemmer nie. Lucretius kla oor die tekort aan geskikte terminologie om die filosofie van Epikoeros in Latyn uiteen te sit (*DRN* 1.136–145, 1.830–832, 3.258–260). Hy gebruik 'n sterk woord: (*patrii sermonis*) *egestas* “die nypende gebrek (van my moedertaal)”. Volgens Cicero is *egestas* iets erger as *paupertas* (*paupertas*, *vel potius egestas ac mendicitas*, “armoede, of eerder nypende gebrek of die bedelstaf”; *Parad.* 6.1.45). Seneca onderskei ook die twee begrippe. Vir hom is *paupertas* net gebrek aan oorvloed: *Paupertas est non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet*, “Armoede dui nie daarop dat 'n mens min het nie, maar dat 'n mens nie veel het nie” (*Ep.* 87.39). Volgens hom is *egestas* iets erger: *Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas sit, numquam magis quam hodierno die intellexi*, “Die omvang van ons woordarmoede—nee, eerder die nypende gebrek—het ek nooit beter beseef as op hierdie huidige dag nie” (*Ep.* 58.1). Soms moet nuwe woorde net eenvoudig gevind word vir begrippe wat vir die Latynse taal nuut is:

² In Afrikaans is woordskepping deur vakkomitees en owerheidsliggame 'n besonder lewendige bedryf en 'n vername bron van woordeskatgroei. 'n Baie haastige opname in die biblioteek bring aan die lig woordeboeke oor en vir die wolbedryf, weerkunde en hidrologie, veekunde, huishoudkunde, veeartsenykunde, wiskunde, sterrekunde, biologie, plantkunde, stadsbeplanning, maatskaplike werk, die mediese en paramediese terreine, regs- en handelsterme, tuinboukunde, die elektronika en die tegniek.

multa novis verbis praesertim cum sit agendum
propter egestatem linguae et rerum novitatem.

Veral aangesien ons veel moet doen met nuwe woorde weens die gebrekkigheid van die taal en die nuutheid van sake. (*DRN* 1.138–139)

Brown (1984:71) wys daarop dat Lucretius eintlik begaan is oor die nie-beskikbaarheid van voorafbestaande Latynse terminologie as ekwivalente vir Griekse wysgerige begrippe—dieselfde probleem, *mutatis mutandis*, waarmee die hedendaagse botaniese vertaler te doen kry. In Seneca se geval is dit ook die aangevoelde tekort aan tegniese wysgerige woordeskat wat hinder: *Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent nec haberent...*, “Duisend sake het opgeduik terwyl ons toevallig oor Plato aan die gesels was, wat name benodig maar dit nie het nie...” (Ep. 58.1).

In ’n nie-wysgerige konteks kry Plinius (Ep. 4.18) ook swaar om Griekse gedigte van sy vriend Arrius Antoninus te vertaal; hy wyt sy gesukkel aan twee oorsake—eerstens, ewe beskeie, is daar sy eie gebrek aan talent (*imbecillitate ingenii mei*, “Vanweë my ontoereikende verstandvermoë”) en dan sluit hy hom by Lucretius aan: ... *ut Lucretius ait, egestate patrii sermonis*, “... soos Lucretius sê, vanweë die gebrekkigheid van ons taal”. Dit lyk egter of hy hier net ’n gemeenplaas ophaal want Sherwin-White (1966:295) sê dit is darem net die vertaler van Griekse wysgerige werke wat werklik kan kla oor die sogenaamde woordgebrek van Latyn.

Die probleme wat Romeinse vertalers ondervind het en hul metodes en benaderings tot die vertaalkuns word bespreek in ’n onlangse boek deur Astrid Seele (1995; vgl. die elektronies gepubliseerde resensie daarvan vir *Scholia* deur prof. Bernhard Kytzler van die Universiteit van Natal. Verwysings in die Bibliografie.). Dit is dus nie nodig om hier verdere voorbeelde aan te haal nie.

Latyn in die biologiese wetenskappe

Die fokus verskuif nou na Latyn in die biologiese wetenskappe en spesifiek die plantkunde en mikologie. Dis redelik algemeen bekend dat biologiese spesies, sowel plante as diere, Latynse name het. Sodanige spesienaam bestaan uit twee woorde. Dit is dalk minder bekend dat die wêreld se plantkundiges vereis dat nuwe spesies nie alleen in Latyn benoem word nie, maar ook beskryf word. Dit was vroeër ook die geval in die Dierkunde. Hierdie plantbeskrywings is taamlik geïk met die standaardiserende pionierswerk van die Sweedse plantkundige Carl Linnaeus (Stearn 1995:36–38). In sekere gevalle—wanneer die nuwe spesie slegs in enkele opsigte verskil van een wat voorheen reeds benoem en beskryf is—word vir ’n spesie net ’n diagnose opgeteken in plaas van ’n volledige beskrywing. ’n Enkele voorbeeld uit Stearn (1995:149) dien ter illustrasie: *Galium petiolatum* Geddes; a *G. rotundifolium* L. *foliis petiolatis differt* (Geddes, 1928) wat in Engels vertaal word as “From *G. rotundifolium* L. it differs by its petiolate leaves”.

Vir vertalings van hierdie aard is daar twee woordeboeke beskikbaar—Cash se *Mycological English-Latin glossary* wat reeds in 1965 uitgegee is en dan die voortreflike boek van Stearn waarna hierbo verwys is: *Botanical Latin: History, grammar, syntax, terminology and vocabulary*, waarvan die eerste uitgawe in 1966 verskyn het, die uitgebreide en bygewerkte vierde uitgawe in 1992 en 'n herdruk daarvan in 1995. Die geskiedenis van Stearn se boek is op sigself reeds bewys dat botaniese Latyn 'n groeipunt vir die taal verteenwoordig. Dit is lywig—546 bladsye—en omvattend: dit bevat 'n oorsig oor die ontwikkeling van botaniese Latyn; daar is 'n samevatting van die Latynse grammatika in soverre dit ter sake is vir die vakgebied; dit bevat voorbeelde van beskrywings van nuwe plantspesies sowel as diagnoses; daar is hoofstukke oor geografiese name en kleurterme; talle sketse om byvoorbeeld blaarvorme te illustreer; en dan natuurlik die tweetalige woordelys.

Stearn (1995:vi) waarsku onomwonde dat vertalings deur ortodokse Latiniste gewoonlik maar power is, aangesien botaniese Latyn met die loop van jare en eeue sy eie konvensies en sy eie reëls tot stand gebring het. Nou moet darem bygesê word dat daardie andersheid meer te make het met styl as met grammatika.

Metodes vir die skepping van nuwe Latynse terme

In sy hoofstuk oor die ontwikkeling van Christelike Latyn, stip Palmer (1968:192) vier werkwyses aan vir die daarstelling van vertaalekwivalente van Griekse terme, naamlik:

- ▣ leenwoorde (*apostatas*);
- ▣ leenvertalings (*lavacrum* vir die doop);
- ▣ neologismes (*trinitas*—vgl. Lucretius se *maximitas* hierbo; ook *incarnatio*, *tribulatio*, *salvatio*); en
- ▣ die gebruik van bestaande Latynse woorde met nuwe, Christelike betekenis.

Een metode waaraan die Christene nie gedink het nie, kan genoem word “omgekeerde historiese taalkunde”. Die Engels van plantkundiges en mikrobioloë, soos die Engels van ander wetenskappe en spesifiek natuurwetenskappe, wemel van woorde wat saamgestel is van Latynse en Griekse stamme. Sulke oënskynlike latinismes of gresismes word deur wetenskaplikes aanmekeargeflans met oorspronklik Latynse of Griekse stamme en wortels wat hulle egter ken as Engelse woorelemente. Nou ontstaan daar dus terme wat uit Latynse en Griekse onderdele bestaan maar die vertalende vakwoordeboeke bied nog nie die Latynse ekwivalent nie. Dit beteken 'n soektog na analogieë—letterlik 'n geblaai deur die woordeboeke en woordelyste om te kyk of iets soortgelyk te vinde is wat die veranderings van klank en woordvorm in trurat kan sit.

As voorbeeld kan dien die adjektiewiese uitgang “-genous”; ’n geblaaï deur Cash (1965) lewer *schizogenous* en *saprogenous* op, wat in Latyn *schizogenus* en *saprogenus* afgee; dit wil sê, die Engelse uitgang “-genous” word vervang met Latyn “-genus”, bv. *conidiogenous/conidiogenus*.³ Dit is ’n taamlik ongeïnspireerde werkwyse, maar dit lewer soms iets nuttigs op.

Weer Palmer en sy vroeë Christene: die vierde metode vir woordskepping wat hy aanstip, is “die gebruik van bestaande Latynse woorde met nuwe, Christelike betekenis” (Palmer 1968:192, my vertaling). As die botaniese woordeboeke nie ’n vertaalekwivalent het nie, bied die vertalende woordeboeke vir klassieke Latyn dikwels die oplossing; so nie, grammatikaboeke.

Die lank reeds vertroude ‘Bradley’s Arnold’ *Latin prose composition* (Mountford 1961) het enkele lesse waarin beginsels van die betekenisleer heel prakties uiteengesit word. Bioloë gebruik die Engelse werkwoord “accumulate” soms transitief en soms intransitief soos in die gewone omgangstaal. Cash (1965) gee onder die hoof “accumulate” die Latynse werkwoorde *accumulare*, *acervare* en *coacervare*, maar sonder enige aanduiding van hoe hierdie werkwoorde gebruik word.

Bradley’s Arnold paragraaf 21(c) bied die volgende: “A crowd was collecting, *Conveniebat multitudo.*” Vir die transitiewe werkwoord is daar nou drie opsies—*accumulare*, *coacervare* plus *aggregare*. Die laasgenoemde is ’n toevoeging: Stearn het wel ’n perfectum participium *aggregatus* vir “clustered, collected together”, maar nie die werkwoord nie.

In my oorspronklike lys van nuwe terme was daar 118 trefwoorde, wat enkele kruisverwysings ingesluit het asook ’n paar korreksies. Vier daarvan was egter reeds in Stearn se jongste uitgawe en moes geskrap word in die artikel wat uiteindelik aan die *SA Tydskrif vir Wetenskap* voorgelê is (Van Ryneveld 1997).

Een van die vier was: “groups of two or four, cells in” met die vertaling *cellulae binae quaternaeque aggregatae*. Hierdie trefwoord—of eintlik treffrase—bied ’n argument ten gunste van outydse, grammatika-gerigte Latynkursusse, waarin gewoonlik gepoog word om alle taalfteite op te neem, selfs dié wat maar selde in die literatuur voorkom. ’n Voorbeeld is distributiewe getalle. ’n Vertaler met Kennedy (Mountford 1974) of Gonin (1975) in die agtergrond sal darem bewus wees van *distributiva*; of dit waar sou wees van iemand wat sy Latyn uit een van die voortreflike moderne leeskursusse geleer het (bv. die Oxford- en Cambridge-kursusse: Balme 1996 en Morton 1985) is ’n vraag.

Met die gewone woordeboek vir klassieke Latyn as hulpmiddel kon ek maklik die Latyn vir ’n baskewer (bark beetle) vind—*scarabeus corticalis*; en vir “pollen bearer” *gerulus pollinis*, vir klimplant (“climber”) *planta scandens*, vir “malt extract” *extractum malti* ens. Hierdie soort vertalings stem nogal ooreen met die Vatikaan-woordeboek (Egger 1992) se omskrywings.

³ Schizogenous: formed by cracking or splitting. Saprogenous = saprotrophic (adj.), saprogen = an organism using dead organic material as food, commonly causing its decay. Conidiogenous = producing conidia. Hawksworth s.vv.

'n Tweede metode van die Christene was die skepping van neologismes soos *trinitas*, *incarnatio*, *tribulatio* en *salvatio*. In my lys was 'n paar nuutskeppinge; Cash (1965) en Stearn (1995) bied soms self die reëls vir hul vorming. Vir “becoming creamy” bied Cash onder die hoof “white, cream” die adjektief *cremeus*; onder “become” die suffiks *-scere*; “becoming creamy” word dus die teenwoordige deelwoord-adjektief *cremescens*. Vir die Engels “citron green” het Stearn 'n dubbele adjektief, *viridis citrinus*. Dit is moeilik te verklaar, aangesien hy elders dubbeldoor-samestellings het soos *flaveo-virens* en *luteo-viridis* vir “yellowish-green” en “uranium-green” onderskeidelik. Daarom dat ek *citroviridis* voorgestel het vir “citron green”.

'n Ander klassieke hulpbron was Gildersleeve en Lodge (1977) se *Latin grammar*. Vir “foliage” kon die Engels-Latyn seksie van *Cassell's* (Simpson 1971) en die *Pocket Oxford* (Morwood 1994) nie 'n bevredigende, ondubbelsinnige Latynse woord gee nie. Die *Pocket* se *frons* kan ook “takke met blare” beteken en sy *coma* kan heenwys na die hare op 'n mens se kop; *folia* (Simpson 1971 s.v.) verwys wel na blare, maar dit kan selfs 'n deurmekaar hoop blare wees terwyl die betrokke plantbeskrywing 'n versamelnaam vereis het wat duidelik na die spesifieke plant se blaredos verwys as 'n afsonderlike beskrywende eienskap. Gildersleeve paragraaf 181.11 gee *murtetum* vir 'n boskasia mirtebome en *virgultum* vir 'n struikgewas (Engels “brushwood”); die suffiks wat “digte groeisel” beteken, is *-eto*; vir “foliage” of “blaredos” is *folietum* my resultaat.

Soos Stearn sê, het botaniese Latyn sy eie stylaard. Een eienskap is dat werkwoorde sedert Linnaeus so ver moontlik vermy word (Stearn 1995:37). Meestal is die koppelwerkwoord *esse* implisiet teenwoordig.⁴ Deelwoorde word makliker aanvaar. Tog maak Stearn in sy grammatika voorsiening vir werkwoorde deurdat hy vervoegingstabelle insluit plus sintaktiese reëls. Soms kon ek nie die gebruik van 'n werkwoord vermy nie. Een so 'n geval was die frase “with age”, byvoorbeeld “becoming darker with age”, wat ek vertaal het as *dum senescit/senescunt*. Die praesens participium *senescens* sou m.i. nie volledig ondubbelsinnig gewees het nie. Nog so een is “when seen in end view”, wat ek weergegee het as *cum ab extremo/a fine ... videtur/videntur*.

Ten slotte 'n gedagte oor die toekoms van botaniese Latyn. Daar is bioloë wat voorsien dat die vereiste sal verval dat nuwe spesies in Latyn beskryf word. Stearn (1995:6–7) wys egter daarop dat 'n groot hoeveelheid taksonomiese inligting in elk geval in geen ander taal beskikbaar is nie.⁵ Dit wil dus voorkom of Latiniste vir die voorsienbare toekoms nog gerus kan kennis neem van Stearn se boek en andere. Moontlik kan 'n betreklik kort kursus in botaniese Latyn ontwerp en aangebied word

⁴ In die beskrywing van *Ranunculus longipetalus* staan byvoorbeeld die volgende oor die blom geskryf: “*Flos luteus, c. 1 cm. diametro*—Flower yellow, about 1 cm. in diameter.” (Stearn 1995:184).

⁵ “To learn it ... was the work of a month for an Italian, two months for a Frenchman, three for an Englishman... Once acquired it is a valuable working tool, opening stores of taxonomic information not otherwise available” (Stearn 1995:6).

vir nagraadse studente in die biologiese wetenskappe wat wil spesialiseer in taksonomiese navorsing.

BIBLIOGRAFIE

- Balme, M & Morwood, J 1996. *Oxford Latin course*. 2d ed. Oxford: Oxford University Press.
- Brown, P M (ed) 1984. *Lucretius De rerum natura I*. Bristol: Bristol Classical Press.
- Cash, E K 1965. *A mycological English-Latin glossary*. New York & London: Hafner.
- Egger, C (moderator) et al. 1992. *Lexicon recentis latinitatis*. Urbs Vaticana: Libreria Editoria Vaticana.
- Fowler, H W 1968. *A dictionary of modern English usage*. 2d ed. Revised by Sir Ernest Gowers. Oxford: Clarendon Press.
- Gildersleeve, B L & Lodge, G [1895] 1977. *Gildersleeve's Latin grammar*. 3d ed. London: Macmillan.
- Gonin, H L 1975. *Latyn vir die hoërskool (Standaard 6, 7, 8, 9 & 10)*. Pretoria: Van Schaik.
- Hawksworth, D L, Kirk, P M, Sutton, B C & Pegler, D N 1995. *Ainsworth and Bisby's dictionary of fungi*. 8th ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kenney, E J (ed.) 1971. *Lucretius De rerum natura Book III*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kytzler, B 1996. Resensie van Seele 1995. *Scholia reviews* 5.23; beskikbaar by <<http://www.und.ac.za/und/classics/96-23see.html>>
- Lewis, C T & Short, C [1879] 1971. *A Latin dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Morton, D J et al. 1985. *Cambridge Latin course*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morwood, J 1994. *The pocket Oxford Latin dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Mountford, J [1938] 1961. *'Bradley's Arnold' Latin prose composition*. 3d ed. London: Longmans.
- Mountford, J [1962] 1974. *Kennedy's revised Latin primer*. London: Longmans.
- Onions, C T [1956] 1968. *The shorter Oxford English dictionary on historical principles*. 3d ed. Oxford: Clarendon Press.
- Palmer, L R 1968. *The Latin language*. London: Faber.
- Seele, A 1995. *Römische Übersetzer. Note, Freiheiten, Absichten; Verfahren des literarischen Übersetzens in der griechisch-römischen Antike*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Sherwin-White, A N 1966. *The letters of Pliny: A historical and social commentary*. Oxford: Clarendon Press.
- Simpson, D P 1971. *Cassell's English-Latin, Latin-English dictionary*. 5th ed. London: Cassell.

- Stearn, W T [1992] 1995. *Botanical Latin: History, grammar, syntax, terminology and vocabulary*. 4th ed. Newton Abbot: David & Charles.
- Van Ryneveld, L F 1997. An English-Latin glossary of some new words and phrases for botany and mycology. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Wetenskap/South African Journal of Science* 93.3:98-100.